

MESNEVİLERDE “MAHBÛB”UN ANLAM ÇEŞİTLİLİĞİ VE CİNSİYETİ

A. Azmi BİLGİN*

Abdulkhakim KILINÇ**

Özet

Temelde sevilen ve sevgili anlamlarına gelen mahbup kelimesinin bir süredir anlam daralmasına tabi tutularak oğlan sevgili, erkek sevgili anlamlarıyla kavramlaştırılmaya hatta terimleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu yaklaşım, mahbup kelimesini divan edebiyatı metinlerinde aynı şekilde ele almakta ve anlamlandırmaktadır. Bu durumun divan edebiyatı metinlerinde ne kadar karşılığı olduğunu anlamak için öncelikle mesnevilerde bir tarama yapılmasına ihtiyaç vardır. Çünkü mesnevilerde mahbup kelimesinin anlamlarını, ismi veya sıfatı olduğu şahsiyetlerin cinsiyetini çoğunlukla kesin olarak tespit etmek mümkündür. Burada aşikârdan müphemeye, bilinenden belirsizye doğru bir yol izlemek daha isabetli olacaktır. Elde edilen veriler ışığında kelimenin diğer divan edebiyatı metinlerindeki kullanımlarına bakmak daha sağlıklı sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır. Ayrıca divan şiirinin aşk anlayışı da mahbubu anlamak için elzemdir. Buradan hareket edilerek bu makalede öncelikle divan şiirindeki aşk anlayışına kısaca değinildi. Daha sonra mahbup kelimesinin sözlüklerdeki anlamları verildi. Mahbubun, Arapçada müzekker bir kelime olması da bazı tartışmalara sebep olabilmektedir. Bu sebeple “mahbûb”un Arapça ve Türkçedeki cinsiyeti meselesi ele alındı. Son olarak mahbup kelimesinin mesnevilerdeki kullanımları üzerinde duruldu.

* Prof. Dr., Haliç Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, azmi.bilgin@halic.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7471-9945.

** Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, abdulhakimklnc@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3219-6605.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, mahbup, mesnevi, aşk, müzekker-müennes.

THE VARIETY OF MEANINGS AND GENDER OF “MAHBÛB” IN MASNAVIS

Abstract

It is seen that the word mahbup, which basically means loved and beloved, has been subject to a narrowing of meaning for a while, and it has been tried to be conceptualized or even used as a term with the meanings of boy lover and boyfriend lover. This approach handles and gives meaning to the word mahbup in the same way in Ottoman literature texts. In order to understand how much this situation corresponds to the texts of Ottoman literature, first of all, it is necessary to make a search on masnavis. Because it is mostly possible to determine the meanings of the word mahbup in masnavi and the gender of the people who have been named or described with it. Here, it would be more appropriate to follow a path from the obvious to the ambiguous, from the known to the obscure. In the light of the data obtained, looking at the use of the word in other divan literature texts will provide better results. In addition, the understanding of love in Ottoman poetry is essential to understand the mahbup. In this article, first, the understanding of love in divan poetry was briefly mentioned. Then, the meanings of the word mahbup in the dictionaries were given. Since mahbup is masculine as an Arabic word, this may cause some controversy. For this reason, the issue of the gender of “mahbûb” in Arabic and Turkish was discussed. Finally, the use of the word mahbup in masnavis was emphasized.

Keywords: Ottoman poetry, beloved, masnavi, love, masculine-feminine.

Giriş

Birçok kaynaktan beslenen ve farklı unsurları belirli bir estetik anlayış içinde eriten divan şiirinin düşünce dünyası, yeni Platonculuk ile vahdetivücut felsefesi tarafından oluşmuştur. Yer yer iç içe giren bu iki yaklaşım, divan şiirinin düşünüş biçimini, varlık ve gerçeklik anlayışını belirlemiştir.

Divan şiiri, maddeden ve geçici olandan tamamen uzak, soyut hakikatler dünyası ile maddi gerçeklik arasındaki gerilimde oluşan fakat hedefi; hakikatler dünyasına yakın, maddeden olabildiğince soyutlanmış, geçici unsurlardan arındırılmış bir sanat eseri meydana getirmek olan bir estetik yaklaşıma sahiptir. Bu bakışıyla Platon’un sanat anlayışını hatırlatır. Sanat, Platon’a göre yansımanın yansıması olduğu için insanı “gerçek”ten uzaklaştırır. Varlıkların hakikati ideler âleminde ve onların maddi karşılıkları

bir gölgedir. Sanat, bu gölgeyi taklit ederek varlıkların hakikatinden daha da uzaklaşılmasına sebep olur (Eflâtun, *Devlet*, 1962; Eflâtun, *Phaidros*, 1997).

Platon'un sanatı olumsuzlayan bu bakışına paralel olarak klasik dönem İslam şiiri, ideler âlemini anlatmak suretiyle hakikate yaklaştırmaya çalışır. Eğer sanat, varlıkların mükemmel ve kalıcı aslını yansıtmanın bir yolunu bulursa kendisini meşrulaştırabilir ve anlamlı hâle getirebilir. Vahdetivücudun varlık ve tecelli nazariyesinin katkısıyla yüksek İslam şiiri kendini geçici ve maddi olandan soyutlamanın yolunu aramıştır. Divan şiiri, bahçede yetişen doğal gülü şiirinin malzemesi yapmamıştır. Divan şiirinin gülü, ancak muhayyile ve akılla kavranabilecek mükemmel ve ideal gülün iz düşümüdür.

Divan edebiyatında "... manzum eserlerin tamamına yakın bir çoğunluğu, esas itibarıyla güzelliği ve güzellik kavramının kaynağı kabul edilen 'Hüsn-i Mutlak'ı (Mutlak Güzellik) terennüm eder." (Şentürk, 2007, s. 361). Aşk, seveni mutlak güzelliğe ulaştıran bir tecrübedir. Çünkü sevenin sevilende gördüğü, mutlak güzelliğin yansımından ibarettir. "Platon'da sevenin sevilene duyduğu aşk, sevenin sevilende gördüğü mutlak Güzelliğin yansımasıyla uyanan bir aşktır. O zaman ruh yeniden Formlar dünyasını anımsar ve bir yansıma hâlinde değil fakat doğrudan doğruya, yüz yüze Güzelliğin saf Formunu kendi içinde temaşa etmeye çalışır." (Hadot, 2016, s. 56)

İnsanı aşkla tutuşturan, mutlak güzelin temaşasıdır. Aşk, sonlu insanı sonsuzla temaşa geçirir. "Formlar dünyasında devinen tanrısal yaşamın temaşası bizi aşkla tutuşturur. ... En küçük aşk kırıntısında dahi sonsuz olana, her türlü formu aşan şeye, yani mutlak İyi'ye dair bir duyumsama vardır." (Hadot, 2016, s. 51). İdeal aşk; maddeden tamamen uzaklaşan, insanın maddi yönünün getirdiği duygu, tutku ve eksikliklerden arınan aşkın bir durumdur. Vedud isminin tecellisi gönüllerde sevgiyi doğurur. Annenin çocuğuna duyduğu, arkadaşların birbirlerine karşı hissettiği, âşıkların büyük bir tutkuyla sarsıcı acılara katlanmasını sağlayan sevginin kaynağı tektir. Aşk, varlıkları bir araya getiren ve varlığı bir arada tutan unsurdur, varlığın kaynağıdır (Fârâbî, 1997, s. 49). Varlığı birbirine çeken ve bağlayan aşk iken onu çözen ve birbirinden uzaklaştıran nefrettir (Pattabanoğlu, 2016; Kılıç ve Arslan, 2007). Bu bakımdan sevginin kaynağı tektir ve maddeye bağlanmayan ideal bir sevgi bulunmaktadır. Bu sevgi, şehvetten arınmış aşkın bir aşkta ifadesini bulur.

Aşkı uyandırmak üzere Güzelliğe katılan ama ne olduğunu bilmediğim o şey, o hareket, o dirimsellik Kayradır. Plotinosçu deneyim Yaşamı bir temaşa, bir mevcudiyet, somut bir saflık halinde duyumsuyordu. ... Güzellik aracılığıyla kendini gösteren şey kayradır ve kayranın ardında beliren şey iyiliktir. Nitekim, Tinin ve Formlar dünyasının güzelliği

için aşkla doluysak bunun nedeni Güzelliğin üzerinde parlayan ve onda kayrada bulunan İyinin ışığını görmemizdir. (Hadot, 2016, s. 52, 54)

İhvân-ı Safa’ya göre aşkın varlık amacı, insanı gaflet uykusundan ve cehalet mahmurluğundan uyandırmak, terbiye etmek, üst makamlara çıkarmak ve cisim rütbesinden ruhsal güzelliklere yüceltmektir. Aşk, böylece nefsin kendi cevherini tanımasında, değerini anlamasında, dünyanın güzelliklerini kavramasında ve ulaşacağı yerin iyiliğinde ona rehberlik eder (İhvân-ı Safâ, 2014, s. 228).

İbnü’l-Arabî, sevgi makamının dört lakabı olduğunu söyler. Bunlar; muhabbet, vüd, aşk ve hevâdır. Muhabbet makamında sevgi kalbe yerleşir ve arızı kirlerden arınır. Bu makamda muhabbet sahibinin sevdiği karşısında amacı ve iradesi yoktur. Vüd, Allah’ın niteliklerden biridir ve ona hastır. Aşk, muhabbetin aşırısıdır. Bu makamda aşk, bütün her şeyiyle seveni kuşatır. Heva ise iradenin sevilene yoğunlaşması ve ona bağlanmasıdır (Muhyiddin İbn Arabî, 2008, s. 173).

İbnü’l-Arabî’de sevgi önceliklidir. Daha sonradan bir vesile ile sevgiliye bağlanır. Kişi, kalbinde sevgiyi bulur fakat bu sevginin kim veya ne için olduğunu bilmez. Sevginin kime bağlanacağı ise çoğu zaman tesadüfe kalır (Muhyiddin İbn Arabî, 2008, s. 176).

İbnü’l-Arabî’nin aşkla ilgili yaklaşımı Plotinos’la büyük benzerlik gösterir. Arabî, âlemde esasen Allah’tan başka kimsenin sevimeyeceğini söyleyerek bu dünyada sevgi duyulan her şeyin Allah sevgisini perdelediğini belirtir.

Âlemde Allah’tan başkası sevilmez. Öyleyse Allah, seven herkesin gözünde sevilenlerde zuhur edendir. Varlıkta seven vardır. Bütün âlem, seven ve sevilendir. Bütün bunlar Allah’a döner. ... Sevgi de ancak Yaratanı yönelebilir. Fakat Allah; Suad, Zeyneb, Hind, Leyla, dünya, para, makam gibi âlemde sevilen bütün şeylerle bu sevgiden perdelenmiştir. ... Ârifler ise bir şiir veya lugaz veya övgü veya gazel duyduklarında, suretlerin perdesinin ardından (Allah’ı) görmüşlerdir (Muhyiddin İbn Arabî, 2008, s. 182).

Arabî’ye göre sevginin nedenlerinden biri güzelliştir ve güzellik Allah’a aittir. Diğeri iyiliktir ve Allah’tan başka iyilik yapan yoktur. Varlık, Allah’ın yansıması olduğu için varlıkta seven de sevilen de Allah’tır.

... sevginin nedeni güzellik iken güzellik Allah’a aittir. Güzellik, özü gereği sevilir. ‘Allah güzeldir ve güzeli sever.’ Öyleyse Allah, kendisini sever. Sevginin başka bir nedeni iyiliktir. Allah’tan gelmeyen iyilik olmadığı gibi O’ndan başka iyilik yapan da yoktur. İyiliği seversen Allah’ı seversin, çünkü iyilik yapan O’dur. Güzelliği seversen, yine O’nu seversin, çünkü güzellik O’dur. Her durumda sevginin konusu Allah’tır.

Allah kendini bilmiş, âlemi bilmiş, âlem O'nun suretine göre ortaya çıkmıştır. Âlem Allah için bir ayna olarak var oldu. Öyleyse Allah, kendini sevmiştir (Muhyiddin İbn Arabî, 2008, s. 182).

Mutlak güzelliğin ve bu güzelliğin yansımasının, dil ve sanattaki aksi belirli bir kelime kadrosu ve anlatım şablonu oluşturmuştur. Güzellik, tek bir kaynaktan tecelli etmektedir. Cemal sıfatı, her nerede veya kimde tecelli ederse etsin kaynak birdir. Bu nedenle güzellik tektir. Güzelliğin yansımasında maddeden kaynaklanan farklar bulunabilir, bununla birlikte ideal bir güzellik mevcuttur, hatta ondan başka bir güzellik yoktur. Divan şiiri, bu ideal ve mutlak güzelliği ele alır (Çavuşoğlu, 1986, s. 7). Böyle olduğu içindir ki divan şiirinde cinsiyet farkı gözetilmeksizin sevgilinin güzelliği aynı ifadeler ve imajlarla betimlenir (Şentürk, 2002, s. 371-372; Akün, 2013, s. 151). İdeal insan güzelliğinin anlatımı bir şablona oturduğu için ve mükemmelin, ulaşılan aşkın anlatımdan öte bir ifadesi mümkün görülmediği için güzellik aynı anlatım kadrosu ile esere yansır.

Divan şiirinde ele alınan durumlar ve duygular kemal derecesindedir. Dert de aşk da övgü de soyutlanmış bir kemal durumunda ifade edilir. Bu, dönemin anlatım tekniği ve yazım üslubu hâline gelmiştir. Yalnızlık, sevgi, ayrılık, özlem gibi duygular eksiksiz ve en üst dereceleri ile ifade bulmuştur. Duyguları ve durumları açıklayan ibareler kendine has bir kadro oluşturmuştur. Özlem, muhatap kim olursa olsun, bu kemal derecesinde ifadeye kavuşan hâli ile anlatıma bürünmüştür. İki sevgilinin özlem ve sevgisi ile bir arkadaşına veya hamiye duyulan sevgi ve özlem hemen hemen aynı anlatım biçimi ile dile gelir. Bunu özel mektuplarda, kasidelerde, gazellerde, naatlarda, münacatlarda ve mesnevilerde görmek mümkündür. Birçok metinde bağlamı muhatap belirler. Muhatap değiştirildiğinde ifadelerin hedefi ve anlamı değişmektedir. Peygamber için yazılan bir şiirdeki özlem ve sevgi ifadeleri, bir sevgiliye veya arkadaşına kolayca uyarlanabilir. Muhatap sevgili olduğunda romantik duran ifadeler; bir naatta geçtiğinde dinî ve ruhani bir çerçeveye oturmaktadır. Aynı ibareler bir arkadaş için söylendiğinde ise samimiyet ifade eder.

Işkuna düşen ‘âşık derdüne yanar her dem

Vaslundur ana dermân hekim ne timâr itsün

Yunus Emre, *Dîvan*, 232/2.

Umdugum oldur ki mahrûm olmayam dîdârdan

Çeşme-yi vaslun vire bu teşne-yi dîdâre su

Fuzûlî, *Dîvan*, Kaside 3/32.

La'lün hayâli hokka-i hâtırda var iken
Yâkût-ı nâba olmamış idi mekân kân
Bârik-bîn olanlar ider kaşların hayâl
Dendânunı tasavvur ider tab'-ı hurde-dân

Bâkî, *Dîvan*, Kaside 1/31-32.

Kan ağlasın bu dîde-i dür-bârim ağlasın
Ansın benim o yâr-ı vefâdârım ağlasın
Çeşm ü dehân u ârız u ruhsârım ağlasın
Başdan başa bu cism-i siyekhârım ağlasın
Ağyârım ağlasın bana hem yârım ağlasın
Gûş eyleyen hikâyet-i esrârım ağlasın

Şeyh Galib, *Dîvan*, s. 432.

Yandı cânım hecr ile vasl-ı ruh-ı yâr isterem
Dermend-i firkatem dermân-ı dîdâr isterem

Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, 2980.

Yunus Emre, Allah aşkını; Fuzûlî, Hz. Peygamber'e duyduğu sevgiyi; Bâkî, Sultan Süleyman'a hayranlığını; Şeyh Galib, yakın arkadaşı Esrar De-de'nin vefatından sonra hissettiği acıyı; Mecnûn, Leylâ'nın ölümünden sonra ona duyduğu özlemi dile getirir. Bu bağlamlar ve şairleri verilmediğinde örnek metinlerin farklı bağlamlarda, farklı muhataplar için yorumlanması mümkün olur.

Benzer şekilde bazı kelimelerin çok yönlü olduğu görülür. Dost, yâr, enîs, hemdem vb. kelimeler hem sevgili hem de arkadaş için kullanılır. Bu kelimelerin her iki durum için kullanılması divan şiirinde aşkın erkekler arasında olmasından kaynaklanmaz. Kişinin yalnızlık duygusunu ortadan kaldıran ve onunla bir mekânı ya da zamanı paylaşan, aralarında sevgi ve vefa bulunan kimseler bu isimlendirmeleri hak eder. Bazen bu bir hayvan ya da cansız bir varlık da olabilmektedir:

Hem-sohbeti mûr ü hem-demi mâr
Tekyegehi hâk ü bisteri hâr

Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, 921.

Gamzeden kim havf eder zülfü hevâdâr olmasa
Gamze zîrâ hemdem-i râz-ı nihânımdır benim

Nef'î, *Dîvan*, Kaside 13/33.

Sultan, şah, fağfur, hakan, efendi gibi kelimelerin sevgili için kullanılması aşktaki iktidar ve hâkimiyetle ilişkilidir. Sevgili, âşığın üzerinde tam bir egemenlik sahibidir. Tanpınar, bu hususa dikkat çekerek “Eski şiirimizde aşk, sosyal rejimin ferdî hayata aksi olan bir kulluktur.” (Tanpınar, 1997, s. 6) tespitini yapar ve meseleyi saray istiaresi çerçevesinde izah eder. Sevgilinin âşık üzerindeki egemenliğini ifade edebilecek kelimeler, dönemin en güçlü şahsiyetlerinin unvanlarıdır. Sevgili ile tarihî şahsiyetler arasında ilişkiler kurulması, onların cinsiyeti münasebetiyle değil, kendileriyle özdeşleşen bazı nitelikler dolayısıyla.

Divan şiirinde cinsiyetten çok, roller öne çıkarılır: âşık, sevgili, rakip... Âşık olan, cinsiyetine bakılmaksızın âşıktır, sevgili de cinsiyetine bakılmaksızın sevgilidir. Âşığın gözünden sevgili hep muayyen nitelikleriyle görülür. Sevgili daha çok “soyut ve ortak fiziki özellikleriyle” tasvir edilir (Batislam, 2003, s. 187). Âşık da cinsiyetine bakılmaksızın aynı acılara katlanmak, aynı âşıklık süreçlerinden geçmek durumunda kalır. Aşkın hâllerinde ve ifadesinde ideal ve kalıplaşmış bir anlatım benimsenir (Şentürk, 2002, s. 382-387). Bu anlatım cinsiyete göre belirgin farklılıklar göstermez. Cinsiyetin açıkça belli olduğu durumlarda bile cinsiyete özel bir anlam yüklenmez. Seven kadın Me-cnûn, Züleyha ve Ferhat; sevilen erkek Leylâ, Yusuf ve Şirin olabilir. Bunu kadın divan şairlerinin yazdığı gazellerde de görmek mümkündür. Kadın divan şairlerinin gazellerde ele aldıkları sevgili ile erkek şairlerininki arasında fark bulunmaz (Ertek Morkoç, 2011, s. 225). Bu nedenle divanlardaki şiirlerin belirli bir cinsiyete hitaben yazıldığı kesin olarak söylenemez. Diğer bir deyişle divanlardaki sevgiliye bir cinsiyet tayin etmeye çalışmak beyhudedir. “...ideal sevgili portresini olduğu gibi veren, tipin kendisine sadık eserlerde sevgilinin cinsini tayin güçtür. O bize daha ziyade çok idealist üslûplardaki heykel veya resimler gibi sadece güzelliği ve kudretiyle gelir.” (Tanpınar, 1997, s. 9-10).

Divan şiirinin diliyle kurulan ideal, mükemmel sanat dünyası maddi dünya ile irtibatlandırılmak istendiğinde bazı ayarlamalar yapılması zorunludur. Çünkü bu ikisi arasında bir mesafe bulunmaktadır. Bu nedenle divan şiirinde ifade edilen durumların kendi edebî gerçeklik anlayışı dışına çıkarılıp günümüz gerçekliği ve bakış açısıyla yorumlanması türlü hatalara sebep olabilmektedir (Kaçar, 2007, s. 64, 70).

Sözlüklerde “Mahbûb”

Mahbup kelimesinin sözlüklere yansıyan anlamları tabloda gösterilmiştir.

Tablo: Sözlüklerde Mahbup Kelimesi

Francisci a Mesgnien Me- ninski, <i>Thesaurus</i>	güzel, güzel yüzlü, sahip cemal, cemil, hûb, hûb-rûy, hûb-rû, sevecek, sevgili, muhabbetli, dil-ber, sevilen, maşuk, sevgili, sevdik, yar, dost, maşuk, muhabbetli, habib, canan, halîl// is. mec. canane, nazenin, nigar, sanem, dostkâm, dil-dâr, dil-ber, dil-küşâ, dil-rübâ
Artin Hindoğlu, <i>Hazîne-i Lugât Dictionnaire Abrégé</i>	(sevgili) aimé, bien-aimé, aimable; beau; amant [sevilen, sevgili, en çok sevilen, sevimli; güzel, ya- kışıklı; sevgili]
Julius Theodor Zenker, <i>Türkisch-Arabisch-Per- sisches Handwörterbuch</i>	aimé, bien-aimé, favori; geliebt, lieb, beliebt, lieblich [sevilen, sevgili, en çok sevilen, en çok beğenilen; sevgili, sevilen, sevimli, hoş, sevilen, tercih edilen, gözde]
James William Redhou- se, <i>Müntahabât-ı Lugât-i Osmâniyye</i>	sevilir muhabbet olunur olan
James William Redhouse, <i>A Turkish And English Lexicon</i>	a beloved, a darling, a loveable boy; hence, a cata- mite” Mahbûb-dost “fond of pretty boys; a pederast [sevilen, sevgili, sevimli oğlan; oğlan]
Ahmed Vefik Paşa, <i>Lehce-i Osmâni</i>	sevimli, sevilir, maşuk
Hüseyin Remzî, <i>Lugat-i Remzî</i>	seviliş muhabbet olunur olan
Francis Joseph Steingass, <i>A Comprehensive Per- sian-English Dictionary</i>	beloved, loved, liked, amiable; affectionate; lovely [sevgili, sevilen, hoşlanılan, sevimli; sevecen, güzel, hoş]
Şemseddin Sami, <i>Kâmûs-ı Türkî</i>	sevilen, sevgili, maşuk
Ali Seydi, <i>Resimli Kâmûs-ı Osmâni</i>	sevilmiş, muhabbet olunmuş, sevilen, muhabbet olu- nan, sevgili; maşuk
Raif Neced, <i>Yeni Resimli Türkçe Kamus</i>	sevilen, maşuk, sevgili, güzel
Ferit Devellioğlu, <i>Osman- lıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat</i>	muhabbet olunmuş, sevilmiş, sevilen, sevgili; erkek sevgili
İlhan Ayverdi, <i>Kubbealtı Lugati</i>	sevilen kimse, sevgili
Yaşar Çağbayır, <i>Ötüken Türkçe Sözlük</i>	sevgili, sevilen; erkek sevgili; güzel, sevimli

Mahbup kelimesinin sözlüklerdeki anlamlarına bakıldığında birkaç husus dikkat çekmektedir.

1. Sözlüklerde mahbup kelimesi herhangi bir cinsiyete has kılınmamıştır. Kelime, Türkçenin dil hususiyetlerine uyum sağlamış ve cinsiyetten arınmıştır. Böylece her iki cinsiyet için de kullanılabilir olmuştur.
2. Kelime, en geniş manasıyla “sevilen” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla sevilen herkes veya her şey mahbup olabilmektedir: peygamberler, din büyükleri, çocuklar, arkadaşlar, yiyecekler vb.
3. Kelimenin yaygın anlamı, “en çok sevilen, sevgili”dir.
4. Kelimenin “sevgili, sevilen” anlamı “sevimli, sevmeye değer, tatlı, güzel” gibi anlamları beraberinde getirmiştir. Seven için sevilen her daim güzel olduğundan mahbup kelimesi güzeli de ifade eder hâle gelmiştir.
5. Kelimenin oğlan sevgili anlamı yaygın ve hâkim anlamı değildir. Bu anlamın özellikle 19. yüzyıl ve sonrasında yazılan sözlüklerde görüldüğü dikkat çeker.

“Mahbûb”un Cinsiyeti

Mahbup kelimesinin dil bilgisi bakımından müzekker olması bu kelimenin kullanımıyla ilgili bazı tereddütler oluşturmaktadır. Kelimenin dil bilgisi yönünden eril olması gerçek hayatta erkeğe göndermede bulunduğu şekilde yorumlanabilmektedir. Bu nedenle önce Arapçadaki müzekker-müennes meselesine kısaca bakılacak, daha sonra Türkçedeki duruma değinilecektir.

Arap dilinde isimler müzekker, müennes, hem müennes hem müzekker olmak üzere üç gramatikal cinsiyete ayrılmaktadır (Şenocak, 2007, s. 16). Müzekker ve müennes, esas itibarıyla canlılar için kullanılır. Cansız varlıklar içinse mecazi müzekkerlik ve müenneslik geçerlidir. Dil bilgisi bakımından kelimelerin müzekker formu temeli oluşturur (Şenocak, 2007, s. 14). Kelimelerin müzekker hâline birtakım te'nîs alametleri (tâ, memdûd elif, maksûr elif) eklenerek müennes şekli elde edilir. Bununla birlikte te'nîs alametini taşıyan bütün kelimeler müennes olmadığı gibi te'nîs alameti taşımayan bütün kelimeler de müzekker değildir (Şenocak, 2007, s. 18).

İbn Cinnî'ye göre fasih kelimelerde müennesin müzekker yapılması oldukça yaygındır. Çünkü burada fer'i aslına döndürmek ve cümleyi daha yalın hâle getirmek söz konusu olmaktadır (Şenocak, 2007, s. 45). İbn Fâris, “İlâhî hitap, müzekker formda geldiğinde ve özellikle erkekler zikredilmemiş ise bu, erkekleri ve kadınları kapsar.” demiş ve ayetlerden örnekler sıralamıştır (Şenocak, 2007, s. 44).

Bu bilgiler özetlenecek olursa bir ismin mutlak kullanımı söz konusu olduğunda, diğer bir ifade ile herhangi bir cinsiyet bildirmesi istenmediğinde veya cümle daha yalın hâle getirilmek istendiğinde fer’i aslına döndürülmekte ve kelime müzekker istimal edilmektedir. Aynı durum, varlığın cinsiyetinin açık olmadığı durumlar için de geçerlidir. Allah’ın ve meleklerin isimleri, müzekker formda gelmesine rağmen cinsiyet bildirmez. Bu isimlerin müzekker gelmesinin sebebi, cinsiyet bildirmesinden değil, gramatikal olarak müzekkerin asıl olmasındandır. Müzekker asıl olduğu için müennesi de kapsamaktadır. Bu nedenle müzekker ve müennes failin birlikte bulunduğu cümlelerde fiil müzekker gelmektedir. *Kur’an-ı Kerim*’de doğrudan erkeklerin kastedilmediği birçok ayette hitap müzekker olmasına rağmen muhatap sadece erkekler değil, kadınlar ve erkeklerdir. Buradan hareketle gramatikal cinsiyetin, bir dil hususiyeti olduğu ve her zaman gerçek hayattaki cinsiyete karşılık gelmediği söylenebilir.

Türkçe gramatikal cinsiyetin bulunmadığı dillerdendir. Kelime türleri cinsiyete göre çekimlenmez, cinsiyet bir ön ek veya artikel ile gösterilmez. Bir varlığın cinsiyetini belirtmek gerektiğinde cinsiyet bildiren sıfatlar doğrudan ismin önüne getirilir ve cümlede failin cinsiyetine göre bir düzenleme yapılmasına ihtiyaç duyulmaz. Bununla birlikte cinsiyet bildiren sınırlı sayıda kelime de bulunmaktadır (anne, baba, hala, dayı, teyze, abla, abi, boğa, inek, düve, vb.). Bu durum, varlıklardan bir bölümünün dışısını ve erkeğini ayrı kelimelerle isimlendirme ihtiyacından kaynaklanır. Burada aynı kelimenin dişi ve erkek için ayrı çekimlenmesi söz konusu değildir.

Türkçede gramatikal cinsiyetin bulunmayışı onun temel niteliklerindedir. Bu sebeple Türkçeye yabancı dillerden giren müennes ve müzekker kelimeler her ne kadar belli bir süre kullanımda kalsa da zamanla dilin kendi mantığı ve kuralları içinde erimektedir. Dönemin ihtiyaçlarına, inançlarına ve toplum yapısına uygun olarak müennes ve müzekker kelimelerden biri, cinsiyet bağlarından arınıp Türkçenin kelime kadrosuna katılmaktadır. Kelimelerin aslını bilen eğitimlilerin dilinde müennes ve müzekker ayrımı sürdürülmeye çalışılsa da Türkçe, bu kelimelere kendi rengini vermektedir. Âşık, kâhin, mağdur, mağrur, mahbup, mahcup, masum, maşuk, memnun, meşhur, sadık, yetim, şair vb. birçok kelime müzekker formda olmasına rağmen hem erkek hem de kadın için kullanılmaktadır (Çolak-Bostancı ve Koç-Keskin, 2013). Bir diğer ifade ile Türkçedeki birçok isim gibi cinsiyet bildirmemektedir.

Sadece “mahbûb” kelimesi değil, güzeli ve sevgiliyi ifade eden başka kelimeler de gramatikal cinsiyet bağından kurtulmuştur. “Şâhid” kelimesi, mahbûbla benzer kullanım özellikleri gösterir. Allah, Hz. Muhammed, sahabeler, peygamberler, insan-ı kâmil, sevgili, insan dışındaki varlıklar vb. beyitlerde

şâhid olarak ifade edilir. Müzekker formda olmasına rağmen sevilen anlamıyla hem kadın hem de erkek için kullanılır (Aslan, 2010).

Buraya kadar söylenenler mahbup kelimesinin müzekkerliği bağlamında değerlendirilecek olursa bu kelimenin dil bilgisi bağlamında müzekker olması, gerçek hayatta cinsiyete atıfta bulunduğu anlamına gelmez. Kelime, mutlak anlamda sevileni işaret etmektedir. Sevilenin cinsiyetini veya niteliğini ise kaynak ve muhatabın durumu belirler. Sevginin kaynağını ve muhatabın cinsiyetini bilmek, her durumda sevginin çeşidini bilmek anlamına gelmemektedir. Burada bağlam etkilidir. Kelimenin bağlamından sonuca ulaşılabilmesi durumunda üçüncü kaynaklara başvurmak gerekir.

Mesnevilerde “Mahbûb”un Kullanımları

Türkçede gramatikal cinsiyet bulunmadığından ve mahbup kelimesinin sözlüklerde farklı anlamları ile karşılaşıldığından cinsiyetle ilgili daha kolay tespitite bulunulabilecek ve daha isabetli sonuçlara ulaşılmasını sağlayabilecek türlerden mesnevilerde bir tarama yapmanın daha uygun olacağı düşünüldü. Böylece hem bilinenden hareket edildi hem de makaleyi belirli sınırlarda tutmak mümkün oldu. Mesnevilerde yapılan taramada kelimenin, sözlüklerdeki anlamlarıyla paralel bir kullanıma sahip olduğu görüldü. Taramalar sonucunda ulaşılan tespitler aşağıda sıralanmıştır. Eser isimlerinden sonraki rakamlar beyit numarasını göstermektedir.

1. Sevgili

Mahbup kelimesi, esas olarak cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin sevgili anlamında kullanılmaktadır. Mesnevilerde doğrudan kahramanlardan birine atıfla kullanılabildiği gibi genel ifadelerle de ele alınabilmektedir. Bu tür kullanımlarda mahbubun cinsiyetini metnin bağlamı vermektedir.

Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde Mecnûn’un anne ve babası ona nasihat eder ve ondan Leylâ’ya duyduğu aşktan vazgeçmesini ister. Çünkü Mecnûn, Arap kabilelerinin lideri olmalıdır. Şarap ve sevgili peşinde koşarak bu amaca ulaşması mümkün değildir.

Mahbûb ü mey ile besleyen cân

Sanma olur ehl-i akl ü îmân

Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, 961.

Mecnûn eğer sevgili isterse babasının idaresi altında bin kabile vardır, ona kendi kabilelerinden bir güzel bulabilirler ve Mecnûn’u beğendiği kızla evlendirebilirler.

Mahbûb hem istesen kem olmaz
 Biz kim senünüz sana gam olmaz
 Vardur bu haşemde min kabîle
 Her tâife içre min cemîle
 Bir bir kılalum kamu sana arz
 Yetsün yerine bize olan farz

Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, 966-968.

Fuzûlî, bu beyitlerde mahbubu kabiledaki kadınlara karşılık gelecek şekilde “sevgili” anlamında kullanmıştır.

Şeyh San’ın hikâyesinde Şeyh Abdürrezzak’ın âşık olduğu Hristiyan kızı, onun vuslat talebi karşısında ikisinin birbirine denk olmadığını söyler. Şeyh, aşıkta farklılıkların ortadan kalktığını belirtir. Hristiyan kızı, Şeyh’ten dinini değiştirmesini ister ve seven ile sevilenin aynı niteliklere sahip olmaları gerektiğini ifade eder.

Kişi *mahbûb* ile hem-reng gerek
 Aşk-ı *mahbûb*da bî-neng gerek
 Olmayan dînine yârün kâ’il
 Lâ-cerem yâr ana olmaz mâ’il

Mostarlı Ziyâî, *Şeyh-i San’an Mesnevisi*, 881-882.

Bu beyitlerde mahbup, “Şeyh’in âşık olduğu kız”a karşılık gelmektedir.

Şeyh Galib’in ünlü eseri *Hüsn ü Aşk*’ta Hüsn’ün dadısı İsmet, Hüsn’ü aşk derdiyle ağlayıp inlemekten vazgeçirmeye çalışır. Bunun için Aşk’ın bu feryatlara kızdığını söyler ve sevgiliden sadece vefa beklediğini ifade eder. Mahbup kelimesi, burada “mesnevinin kadın kahramanı olan Hüsn” ile ilişkilendirilmiştir.

İğzâb oluyor figândan ol mâh
 Çeşmi kararır ger eylesen âh
 Der kim o figân bana gerekdir
Mahbûba hemîn vefâ gerekdir

Şeyh Galib, *Hüsn ü Aşk*, 1060.

Vâmık ile Azrâ mesnevisinde Azrâ’nın nakşı diyar diyar gezer. Nakışlardan biri Çin’de Vâmık’a ulaşır onu aşk ile yakar, biri de Tus’ta Merzûbân’a sunulur ve o anda Merzûbân Azrâ’yı kendine sevgili bilir. Burada mahbup, “mesnevinin kadın kahramanı Azrâ” için kullanılmıştır.

Çü gördi Merzübân ol süreti hûb

İdindi cân u dilden anı *mahbûb*

Manisalı Câmî'î, *Muhabbet-nâme*, 3751.

Arap Hanı Menûşeng'in oğlu Hümâ ile Çin Fağfür'unun kızı Hümâyûn arasındaki aşkın hikâye edildiği *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevisinde Hümâ, Hümâyûn'a aşkını anlatır ve ona hitap eder: Ey ay yüzlü, gönlümün sahibi sevgili! Bil ki gönlüm zülfünün dar ağacına asılmıştır.

Bil iy meh-manzar u *mahbûb*-ı dildâr

Ki oldı zülfünün darında dil dâr

Cemâlî, *Hümâ ve Hümâyûn*, 3153.

Hüsn ü Aşk'ta Sühan, Hüsn'e öğüt verir, başarıya ulaşmak için bir dosta ihtiyacı olduğunu söyler. Sevgiliye ancak dostla ulaşabileceğini, esasında asıl istenenin de dost olduğunu belirtir. Her ne kadar mahbup genel olarak kullanılsa da Hüsn için mahbup Aşk'tır.

Yâr ile olur vusûl-i *mahbûb*

Hem yârdır anladınsa matlûb

Şeyh Galib, *Hüsn ü Aşk*, 824.

Örneklerde görüldüğü gibi “mahbup” hem erkek hem de kadın mesnevi kahramanları için sevgili anlamında kullanılmıştır.¹ Taranan eserlerde mahbûb kelimesinin müennesi olan mahbubeye iki yerde rastlanmıştır. Karşılaşılan beyitlerde kelimenin müennes olarak kullanılması daha çok vezin zorunluluğundan kaynaklanmış görünmektedir.

Hüma, Bihzad'a seslenir ve devrin eziyetlerine katlandığını, şimdi eğlenip güzellerin vaslıyla mutlu olması gerektiğini söyler.

Çü devrün çekdünüz cevr ü cefâsın

Sürün *mahbûbenün* vaslı safâsın

Cemâlî, *Hümâ ve Hümâyûn*, 4428.

Mecnûn mektebe başlar ve bir süre sonra Leylâ'ya âşık olur. Fuzûlî, Leylâ'yı tasvir ederken vezinden dolayı “mahbûbe”yi kullanır.

¹ Bu başlık altındaki diğer tanımlar için bk.: Mostarlı Ziyâî, *Şeyh-i San'an Mesnevisi*, 512, 797, 856, 861; Kıyasî, *Mîhr ü Mah*, 1045; Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, 542, 988; Cemâlî, *Hümâ ve Hümâyûn*, 808; Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 6243, 6446; Üdî, *Mâcerâ-yı Mâh*, 362, 641, 1028; Şeyh Galib, *Hüsn ü Aşk*, 412.

Âlem ser-i mûyînun tufeyli

Mahbûbe-yi âlem adı Leylî

Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, 581.

1.1. İnsanların Sevgilisi Allah

Mahbup, sevgili, maşuk gibi kelimeler en çok sevilen anlamında romantik bağlamın dışında yaygın olarak kullanılmaktadır. Özellikle Allah, peygamber, din büyükleri, mürşitler vb. en çok sevilen olması veya en çok sevmeye layık olması bakımından birer sevgilidir. İnsan, kalbine kimi sultan ederse onun egemenliği altına girer ve onu hoşnut etmek için yaşamını düzenler. Bu bakımdan Allah sevgisinin bütün sevgilerin üzerinde olması gerekir.² Gerçek aşk, ona duyulan sevgi; gerçek sevgili odur. Gerisi geçici olmaya mahkûmdur çünkü varlığı kendinden değildir, itibaridir. Maddi bir varlığa duyulan sevgi ancak mecazdır, gerçeğin kendisi değil, yansımasıdır. Hakiki sevgili Allah'tır.

Çü *mahbûb*-ı hakîkî ol durur ol

Mecâzî işleri terk it anı bul

Lâmiî Çelebi, *Ferhâd ile Şîrîn*, 3003.

Hallâc-ı Mansûr Menâkıbnâmesi'nde cellat Hallac-ı Mansur'un ayaklarını keser, ayağından akan kan “ene'l-Hak” yazısını oluşturur. Halk şaşkınlık içindeyken Mansur, Hak'ın kendisiyle birlikte olduğunu ve kendisinin Hak olduğunu söyler. Devamında orada bulunanların kendisine iyilik yaptığını, hiçbirine kin beslemediğini belirtir, çünkü sevgilisi onu istemektedir. Hallac'ın ele ayağa ihtiyacı yoktur, dosta giden elsiz ayaksız gider:

Siz bana lutf itdünüz yâ ehl-i dîn

Kimsenüze dutmazam ben buğz u kîn

Çün ki *mahbûb*um beni kılur taleb

Bana yokdur el ü ayak cism ü leb

Âşık olan eli ayağı n'ider

Dosta giden elsüz ayaksuz gider

Niyâzî-i Kadîm, *Hallâc-ı Mansûr Menâkıbnâmesi*, 747-749.

Seven de sevilen de Allah'tır. O, hem sevginin kaynağı hem mihverî hem de gâyesidir.

² İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp da ona ortak koşanlar vardır. Onları, Allah'ı severcesine severler. Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir. Zulmedenler azaba uğrayacakları zaman bütün kuvvetin Allah'ın olduğunu ve Allah'ın azabının pek şiddetli olduğunu bir bilselerdi. *Kur'an*: 2. Bakara 165.

Muhib *Mahbûb* sen idün Evvel Ahir

Mukîm ü Mûcid ü Bâtın u Zâhir

Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 3495.

İnsana Allah'tan başka sevgili olmamalıdır. Bütün âşıkların sevgilisi ve talebi odur. Onun dışındaki hiçbir şey insana güzel gelmemelidir.³

Kişiye Hakdan özge olmaya hûb

Niçe hûb belki andan dahi *mahbûb*

Kamu âşıkların *mahbûbı*dur Hak

Kamu sâdıkların mergûbıdur Hak

Ûdî, *Mâcerâ-yı Mâh*, 78-79.

1.2. Allah'ın Sevgilisi Peygamberler

Peygamberler, Allah'ın seçkin kulları ve elçileridir. Allah, mesajını onlar aracılığıyla insanlara ulaştırmıştır. Bu bakımdan onlar, insanlar arasında en çok sevgiye ve sevmeye layık olan kimselerdir. Onlar, hem insanların hem de Allah'ın sevgilisidir. Sivrihisarî, aşağıdaki ilk beyitte Hz. Musa, ikinci beyitte Hz. Yusuf için mahbup ifadesini kullanmıştır.

Ta'abbüs varıdı vechinde anun

Kelîm-i Hakkun ol *mahbûb*-ı cânun

Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 3857.

Toyardı halk görüp yüzün o şâhun

Hakun *mahbûbı* vü ol pâdişâhun

Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 6498.

Divan şiirinde genelde bütün peygamberler, özelde ise Hz. Muhammed büyük bir sevgiyle anılır. Müminler, Hz. Peygamber'i dünyadaki her şeyden fazla sevmelidir. Bu konuda birçok ayet ve hadis zikredilmiştir.⁴ Bunlara ek olarak nur-ı Muhammedî ve hakikat-i Muhammedî inancı, gül ve Peygamber arasında kurulan ilişki, âlemin varlığını Peygamber'in varlığına bağlayan nakiller, onun şefkati ve şefaatine yapılan vurgular ve Hz. Peygamberle ilgili birçok rivayet

³ Bu başlık altındaki diğer tanıklar için bk.: Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 7002, 7838.

⁴ *Kur'an*: 3. Ali İmran 31; 41. Şura 23; 33. Ahzab 6.

Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki hiçbiriniz, ben kendisine babasından da evlâdından da daha sevgili olmadıkça (kemâliyle) iman etmiş olmaz (Buhari, İman 7).

Kimde üç şey bulunursa imanın tatlılığını tatmış olur: Allah ile Resûl'ü kendisine başkalarından daha sevgili olmak ... (Buhari, İman 8).

onunla müminler arasındaki ilişkiyi aşk çerçevesine oturtmuştur (Öztoprak, 2020). Peygamber hem Allah’ın hem de inananların sevgilisidir. Allah kulları arasında en çok onu sever, müminler de dünyadaki varlıklar arasında en çok onu severler. Hz. Peygamber için mahbup kelimesi metinlerde sıklıkla yer alır.

Koyun sürmekden idi kesbi anın

Habîb-i Hakkun ol *mahbûb*-ı cânun

Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 2691.

Hz. Peygamber, süt annenin yanındayken göğsü melekler tarafından açılır ve kalbi yıkanıp kapatılır. Süt annesi Halime bu durumun farkına varınca onu hemen alıp eve getirir. Kabiledelikler, çocuğa bir zarar dokunmasından endişe ederek onu kâhine götürmek ister. O, doğru sözlü sevgili, kâhine ihtiyaç olmadığını söyler.

Dirdi o *mahbûb*-ı sedfidü’l-lisân

Kâhine yok hâcet-i şerh u beyân

Nahîfi, *Mevlidü’n-Nebi*, 876.

Hz. Peygamber, bütün peygamberlerin önderi ve övücüdür. O sevgilinin yüceliği, Hz. Yakub’un gözünün nurudur.

Rif’atin seyr idün ol *mahbûbun*

Kurretü’l-‘aynı idi Ya’kûbun

Mostarlı Ziyâî, *Şeyh-i San’an Mesnevisi*, 88.

Hz. Muhammed Allah’ın sevgilisi, halkın istediğidir. İnsanlar Hz. Muhammed’i görmek, onunla bir arada bulunmak ister. O, her yönden insanların dileği ve en şerefliisidir.

Sensin iy *mahbûb*-ı Hak matlûb-ı halk

Her cihetden eşref ü mergûb-ı halk

Edirneli Nazmî, *Pend-nâme-i Nazmî*, 74.

Ûdî, *Mâcerâ-yı Mâh* isimli mesnevisinin naat kısmında Hz. Muhammed’in, dünyadaki herkesin sevgilisi olan Allah’ın sevgilisi olduğunu söyler. Ûdî de Allah’a yakın olmak, onun sevgisine nail olmak ister.

Hudânun çünkü Ahmed hûbı oldu

Cihân *mahbûb*ınun *mahbûb*ı oldu

Îlâhî âşıkam *mahbûbun* için

Rakîb olsam aceb mi hûbun için

Udî, *Mâcerâ-yı Mah*, 62-63.

Hz. Muhammed, Allah'ın habibidir.⁵ “Mahbûb” kelimesiyle kurulan birtakım tamlamalarla bu durum ifade edilmiştir. Bu tamlamalar çoğunlukla Allah'ın isimlerinden birinin mahbup kelimesiyle bir araya getirilmesi suretinde oluşturulmuştur:

Mahbûb-ı Yezdân (Sivrihisarî, 180, 319, 2523, 2881, 2998, 3130, 3134, 3292, 3721, 4013, 4150, 4620, 5008, 5017, 7075), Hakk'ın mahbubu (Sivrihisarî, 1735, 2366, 3359, 3960, 4000, 4198, 5926; Mürîdî 3744), mahbûb-ı Hak (Sivrihisarî, 2949, 3189), mahbûb-ı Huda (Sivrihisarî, 2443, 5745; Edirneli Nazmî, 59), mahbûb-ı zat (2853), mahbûb-ı Allah (Sivrihisarî, 3150, 3160), mahbûb-ı Celîl (Sivrihisarî, 3630), mahbûb-ı can (Sivrihisarî, 2996, 3042, 3064, 3087, 3913, 4003, 4324, 4530, 5120), mahbûb-ı cânân (Sivrihisarî, 4313) mahbûb-ı Sübhân (Sivrihisarî, 4620), mahbûb-ı Rahmân (Sivrihisarî, 5936, 5942; Üdî, 52), mahbûb-ı Hû (Mürîdî, 1177), mahbûb-ı Rab (Nahîfî, 202, 539, 745), mahbûb-ı has (Nahîfî, 146).

Allah'ın sevgilisi olmasının yanında Hz. Muhammed'in güzelliğinden bahsedilirken de mahbup kelimesi kullanılmaktadır. Hz. Muhammed'in süt annesi Halime onu iki yılın ardından annesine getirir fakat çocuğun kendi yanında kalmasını istediği için Mekke'nin havasının ve suyunun çocuğa olumsuz etkileri olacağını söyler. Ardından da aslında bu söylediklerinin bahane olduğunu, o dünya güzeli ve sevgilisinin tekrar kendisine verilmesini sağlamaya çalıştığını itiraf eder:

Meylim o *mahbûb*-ı cihâne idi
Söyledigim cümle bahâne idi

Nahîfî, *Mevlidü'n-Nebi*, 786.

1.3. Allah'ın Sevgilisi Din Büyükleri

Din büyükleri, peygamberlerden sonra Allah'a en yakın insanlardır. Onlar; fedakârlıkları, samimiyetleri, adanmışlıkları, ibadetleri ve Allah'a duydukları aşkla onun rızasına nail olur. Peygamberler gibi din büyükleri için de Allah'ın sevgilisi tabiri kullanılmaktadır. Çünkü onlar Allah'tan, Allah da onlardan razı olmuştur.⁶

Mevhûb-ı Mahbûb'dan verilen ilk beyitte Hz. Ömer'in, ikinci beyitte Hz. Ebubekir'in Allah'ın sevgilisi olduğu söylenir:

‘Ömer hazretleri *mahbûb*-ı Rahmân
Emîra'l-mü'minîn ol sun'-ı Yezdân

Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 363.

⁵ Bu başlık altındaki diğer tanıklar için bk.: Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 2361, 3232, 4009, 4107, 4391, 4413, 4653, 4687; Mürîdî, *Pend-i Ricâl*, 581.

⁶ *Kur'an*: 98. Beyyine 8; 89. Fecr 28.

Odur *mahbûb*-ı Hak sultân-ı ashâb

Odur ser-çeşme-i ahrâr u ahhâb

Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 383.

Lâmiî Çelebi'nin Bursa'da eğitim görürken intisap ettiği Emîr Buhârî, *Ferhâd ile Şîrîn*'in girişinde Allah'ın sevgilisi olarak anılır.

İdüp dilden cihan nakşına hande

Kul olmuşlar Emîr-i Nakş-bende

Ki ya'nî Hazret-i *mahbûb*-ı Bârî

Cenâb-ı Seyyid-i Şemsü'l-Buhârî

Lâmiî Çelebi, *Ferhâd ile Şîrîn*, 800-801.

Manisalı Câmiî, *Muhabbet-nâme*'de aşere-yi mübeşşerenin medhini yaparken Abdurrahman b. Avf'tan Allah'ın sevgilisi olarak bahseder. Abdurrahman b. Avf, Hz. Ebubekir'in yakın dostu ve Müslüman olan ilk sekiz sahabe-den biridir.

Olur altıncı yâri 'Abd-i Rahmân

Muhibb-i hânedân *mahbûb*-ı Rahmân

Manisalı Câmiî, *Muhabbet-nâme*, 280.

1.4. Halkın/Kalplerin Sevgilisi

Bir insanın dünyadaki konumuyla ilgili önemli göstergelerden birisi insanların veya toplumun sevgisini kazanmasıdır. Özellikle yönetici ve liderler için halkın sevgisi ve memnuniyeti şahıslarının ve liderlik vasıflarının niteliklerini ortaya koyar. Benzer bir durum, din büyükleri için de geçerlidir. Yöneticiler halkın sevgisini icraatlarıyla kazanırken peygamberler ve din büyükleri daha çok Allah'la ilişkileri dolayısıyla varlığın sevgisini elde eder. Hz. Muhammed, Allah'ın ve halkın sevgilisidir.

Habîbü'l-Hakk u *mahbûbu*'l-berâyâ

Kerîmü'l-hulk u makbûlü's-secâyâ

Lâmiî Çelebi, *Ferhâd ile Şîrîn*, 412.

Şeyh Abdürrezzak, Yemen'in Sanan şehrinde yaşayan, birçok müridi bulunan ve herkesten saygı gören bir tarikat önderidir. Elli yıl Allah'a ibadet etmiş, ömrü riyazetle geçmiş, kendisinden birçok keramet zahir olmuş, amelinde kusur bulunmayan bir zattır. İşte böyle dünyanın rağbet ettiği, yaşadığı dönemin sevgilisi olan Şeyh'in hâli aşk yüzünden değişir.

Böyle mergûb-ı cihân iken o şeyh
 Böyle *mahbûb*-ı zamân iken o şeyh
 Dinle gör kıssa-i pür-gussasını
 Gûş-ı cân ile işit kıssasını

Mostarlı Ziyâî, *Şeyh-i San'an Mesnevisi*, 378-379.

Âlemin kalplerinin sevgilisi olmak veya kalplerin sevgilisi olmak tabiri belli bir zümrenin veya genel olarak halkın sevgisini kazanmayı ifade eder.

Kulûb-ı 'âlemün *mahbûb*ıdır ol
 Mahabbet haylinün matlûbıdır ol

Lâmiî Çelebi, *Ferhâd ile Şîrîn*, 5393.

Râbi'an tutup 'Alî tavrını hûb
 Ola ol vech ile *mahbûb*'l-kulûb

Edirneli Nazmî, *Pend-nâme-i Nazmî*, 452.

1.5. Erkek Sevgili

Mahbup kelimesinin sözlüklerde karşılaşılan anlamlarından biri de oğlan sevgilidir. Kelimenin bu anlamı daha çok Enderûnlu Fâzıl'ın *Zenân-nâme* ve *Hûbân-nâme* isimli eserlerinde görülmüştür. Şair, *Zenân-nâme*'de dostuna öğüt verir ve kadın şekline konulan bir mahbubun bütün kadımlardan daha güzel olacağını söyler.

Olma bir avrata ammâ mahsûs
 Sana olsun zen-i dünyâ mahsûs
 Pek unutma arada gılmânı
 O dahı rûha safâ-yı sâni
 Zenne şeklinde konulsa *mahbûb*
 Cümlesinden dahı gâyet ile hûb

Enderûnlu Fâzıl, *Zenân-nâme*, s. 84.

Enderunlu Fâzıl, diğer eseri *Hûbân-nâme*'de Şam güzellerinden bahseder ve o bölgede bulunan Trablus şehrini över. Akli başında olan mahbup dostlarının oraya postu yaymalarını önerir.

Varsun ol beldeye yaysun postu
 Akli başındaki *mahbûb* dostu

Enderûnlu Fâzıl, *Hûbân-nâme*, s. 26.

2. Farklı Bağlamlarda “Mahbup”

Mahbup kelimesi, farklı bağlamlarda güzel anlamıyla sıfat görevinde kullanılabilir. Kelime; çocuk için kullanıldığında güzel, şirin, sevimli; bir durum veya iş için kullanıldığında güzel, hoş; kadın için kullanıldığında güzel, sevilesi, sevilen; erkek için kullanıldığında güzel, yakışıklı; yer veya mekân için kullanıldığında güzel, hoş; arkadaşlar için kullanıldığında sevilen insan, iyi insan, yakın arkadaş; bir eser için kullanıldığında güzel, iyi, başarılı manalarını karşılamaktadır.

2.1. Güzel (İnsan)

Divan şiirinde çoğu zaman dış güzellikle iç güzellik birbirinden ayrılmaz. Kişinin dış güzelliği iç güzelliğinin yansıması olarak değerlendirilir. Dışı güzel olup da huyu, ahlakı, mizacı güzel olmayan makbul değildir. Fiziki bakımdan güzel fakat huyu çirkin olan insana tam olarak insan denemez. Mahbup kelimesi aşağıdaki beyitlerde dış güzellik anlamında kullanılmıştır:

Kazan âdâb u hilm ü hulk u nîgû
Hüs(ü)n-dâr olana düşmez çikin-hû
Kişi *mahbûb* ola bî-hulk ola ol
Dinür âdem velî tozsuz olur ol
Cihânda bulunur çok nakş-ı dîvâr
Velî insân dinilmez ana iy yâr

Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 6207-6209.

Enderûnlu Fâzıl, ağırlıklı olarak milletlerin erkek güzellerini tanıttığı mi-zahi nitelikli eseri *Hûbân-nâme*'de mahbup kelimesini daha çok güzel/yakışıklı anlamında kullanır. Bu beyitlerde hub ve mahbup kelimelerinin birlikte ve yakın anlamlı olacak şekilde ele alındığı görülür:

Kangı milletde cemâl-i hûbî
Kiminin çok bulunur *mahbûbı*

Enderûnlu Fâzıl, *Hûbân-nâme*, s. 12.

Hep siyeh-çerde olur hûbları
Var sefid-rû dahi *mahbûbları*

Enderûnlu Fâzıl, *Hûbân-nâme*, s. 19.

Dahi ol arzda bitmez *mahbûb*
Belki *mahbûb* değil cins-i hûb

Enderûnlu Fâzıl, *Hûbân-nâme*, s. 45.

2.1.1. Güzel (Çocuk)

Âmirîlerin liderinin bir oğlu yoktur. Bundan dolayı çok dertlidir. Gece gündüz Allah'a yalvarır, bağışlar yapar, sadakalar dağıtır, kurbanlar keser fakat bir oğlu olmaz. Bir gün dolaşırken bir harabe görür. İçinde bir abdal oturmaktadır. Abdalın hâlinden onun pîr-i kâmil olduğunu anlayan Mecnûn'un babası, dileğini ona da söyler. Abdal, ona bir ayva verir ve bu meyve sayesinde güzel/sevimli bir oğlu olacağını müjdeler:

Çün irişdi sana bu mîve-i hûb
Yakınlarda bir oğlun ola *mahbûb*

Larendeli Hamdî, *Leylâ vü Mecnûn*, 781.

Hüma doğar, ona ad koyarlar; beşiğini altından, gıdasını süt ve şekerden kırlarlar. Kısa zamanda o kadar güzel olur ki insanlar onun güzelliğini destanlarda anlatır.

Şu resme oldı *mahbûb* az zamânda
Ki hüsnin söylediler dâstânda

Cemâlî, *Hümâ ve Hümâyûn*, 882.

2.1.2. Güzel (Kadın)

Larendeli Hamdî'nin mesnevisinde Kays, dört yaşında okula başlar. Mektebe devam etmekte olan beş on peri yüzlü kız, Kays'a âşık olur. O mektepte ne kadar güzel varsa hepsi onun yüzünü ister. Mahbup kelimesi burada okuldaki güzel kızlar için kullanılmıştır.

Ne denlü varsa ol mektebde *mahbûb*
İdinmişlerdi rûy-ı Kaysı matlûb

Larendeli Hamdî, *Leylâ vü Mecnûn*, 847.

Sivrihisarî; sözü şeker, yüzü gül, güzel bir kadın ile onun bulunduğu şehre bir aylık mesafede yaşayan ve kadının güzelliğini duyup ona âşık olan bir yiğit arasındaki aşk hikâyesini anlatır. Bu hikâyede mahbup, güzel anlamıyla kadının sıfatı olur.

Zamân içinde bir *mahbûb*-ı şengül
Zuhûr itmiş sözi sükker yüzi gül
Meh olmazıdı hüsnine mukâbil
Degildi lutf u hulki vasfa kâbil

Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 6218-6219.

2.1.3. Güzel (Erkek)

Hümâ ve Hümâyûn mesnevisinde vezirin Ferahnâk isminde yakışıklı ve güzel bir oğlu vardır. Hümâyûn’un amcasının kızı olan Perîzâd’ı uzaktan görür ve ona âşık olur.

Ki bir oğlu var idi hüsn ü *mahbûb*
 Cemâli nâzûk idi hûb u mergûb
 Gören ra’nâ ruhın olmazdı gamnâk
 Dili mesrûr idi adı Ferahnâk
 Perîzâd’ı giderken gördi nâ-gâh
 Kılup âşûfte zülfi eyledi âh
 Dilin câm-ı mahabbet eyledi mest
 Harîf-i ‘ışka oldı yâr u hem-dest

Cemâlî, *Hümâ ve Hümâyûn*, 3919.

Leylâ bir gece rüyasında gökyüzünden bir ayın kopup ondan tarafa geldiğini ve yaklaştıkça gün yüzlü bir güzele döndüğünü görür. Bu güzel ona gül getirmiştir. Gülü koklayan Leylâ, o güzelin aşkına düşer. Leylâ’nın rüyasında gördüğü mahbup/yakışıklı Mecnûn’dur.

Gelürek oldı bir gün yüzlü *mahbûb*
 Ruhı gül hâli fülful gabgabı tûb

Larendeli Hamdî, *Leylâ vü Mecnûn*, 1049.

Sivrihisarî’nin anlatımıyla Hz. Muhammed Miraç Gecesi’nde, üçüncü kat gökte Hz. Yusuf’u görür ve tanımaz. Yüzü ay gibi olan bu güzel ve pak zatın kim olduğunu Cebrail’e sorar, Cebrail de onun İsrailoğullarının peygamberi Yusuf olduğunu söyler.

Resûl gördi oturur bir kerîm zât
 Yüzi bedr ay gibi *mahbûb* pâk zât
 Didi ki Cibrîle kimdür oturan
 Yüzünün nûrını tâ ‘arşa uran
 Didi kardaşunuz Yûsuf nebîdür
 Benî İsrâ’ilün peygamberidür

Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 4137-4139.

Hz. Peygamber, miraca çıktığında cenneti de ziyaret eder. Orada nurdan yeşil cübbesi olan şerif, güzel, beğenilen, hoş bir aziz görür.

Nazar itdi Resûl gördi ki anda
 Oturur bir ‘azîz ol hûb vatanda
 Yeşil cübbesi var nûrdan mu‘azzam
 Şerîf *mahbûb* vücûd gâyet de ekrem

Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 4048-4049.

2.1.4. Güzel (Arkadaş)

Mahbup kelimesi özellikle meclisler söz konusu olduğunda sevilen insanlar veya arkadaşlar için kullanılmaktadır. Divan şiiri, çoğu zaman seven-sevilen ilişkisini bir aşk macerası gibi ele alır: hükümdar-halk, şeyh-mürîd, peygamber-ümme, peygamber-Allah, evlat-ebeveyn, arkadaş vb. Bu nedenle meclise katılanlarla ilgili de abartılı sevgi ifadeleri kullanılır. Meclislere katılanlar genellikle hem fiziki hem de ahlaki özellikleri bakımından en güzel vasıflarla tanıtılır. Mecliste kusura yer yoktur. Herkes çok güzel ve iyidir:

O bezm içre olanlar hûb idi hep
 Mısır şehrindeki *mahbûb* idi hep

Ûdî, *Mâcerâ-yı Mâh*, 401.

2.1.5. Güzel (Kul)

Sivrihisarî, yedinci göğün sakinlerini tanıtırken oradakilerin, Allah’ın makbul, güzel, hoş, beğenilen, sevilen, saygıdeğer kulları olduğunu söyler:

Adıdır ‘Âriye yidinci göğün
 Âdem yüzlü durur ehli bu göğün
 Suhuf yazar bunun sâkinleri heb
 Olupdur her biri Hakka mukarreb
 Hakun ‘ubbâdudur ra‘nâ vü mergûb
 Mükerrerem bâ-safâ gâyet de *mahbûb*

Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 1157-1159.

2.2. Güzel (İş)

İsmet, Hüsn’ün aşk yüzünden acılar çekip feryat ettiğini görünce onu avutmak, biraz olsun onun dardını dindirmek ve insanlara rüsva olmasını önlemek ister, ona öğütler verir. Fakat Hüsn bu öğütleri dinleyecek gibi değildir. Bunun üzerine İsmet, Hüsn’ün ağlayıp feryat ederek kendisini rüsva etmesini Aşk’ın da uygun bulmayacağını belirtir. Aşk; Hüsn’ün isteyen, kendisinin istenen olmasını güzel veya hoş görmeyecektir:

Gelmez ana da bu kâr *mahbûb*

Sen tâlib olup ol ola matlûb

Şeyh Galib, *Hüsn ü Aşk*, 1044.

Perviz, Mehin Banu’ya elçi göndererek Şirin ile evlenmek istediğini bildirir. Mehin Banu, bu durumu Şirin’e söyleyince Şirin sitemler eder. Kendisinin ateşlere atılmasının, kılıçla doğranmasının, öldürülmesinin bu sözden daha iyi olduğunu, her bakımdan ona daha güzel ve sevimli geldiğini söyler:

Bu sözden bana bin kez hûb idi ol

Ne yüzden gözleşem *mahbûb* idi ol

Lâmiî Çelebi, *Ferhâd ile Şîrîn*, 5046.

2.3. Güzel (Mekân)

Mevhûb-ı Mahbûb’da cennetteki nimetler anlatılır. O güzel vatanda, müminler yemek istediğinde yetmiş bin sofraya geleceğini söylenir.

Ta’âm isteyicek mü’minler anda

Cinân içinde ol *mahbûb* vatanda

Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 4496.

2.4. Güzel (Eser)

Mustafa b. Keskin, eserini süslü, güzel bir kadına benzetir. O da bir dilber gibi gönülleri kendine çeker:

Benim tuhfem de bir *mahbûb-ı zîbâ*

Gönüller cezb ider ol dil-berâsâ

Mustafa b. Keskin, *Manzûme-i Keskin*, 44.

Lâmiî Çelebi, meydana getirdiği eseri över ve onun bir gül bahçesi hatta zamanın en güzeli olduğunu belirtir. Eserini önce gül bahçesine, sonra güzel bir kadına benzetir:

Nice gül-zâr bir *mahbûb-ı devrân*

Felekler kaşları yasına kurbân

Lâmiî Çelebi, *Ferhâd ile Şîrîn*, 937.

2.4.1. Güzel (Hikâye)

Sivrihisarî, peygamberlerin binitlerinden bahsedeceği kısma “Yine ben son derece güzel, hoş ve latif bir hikâye nakledeyim.” diyerek giriş yapar. Mahbup, beyitte bulunan yakın anlamlı kelimelerle birlikte hoş veya güzel anlamında hikâyenin sıfatı olur:

Yine nakl ideyin men bir hikâyet

Latîf *mahbûb* u ra' nâdur begâyet

Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 3863.

2.4.2. Güzel (Söz)

Bir kişinin Müslüman'ım demesi güzel, hoş, beğenilen, temiz bir sözdür. Burada mahbup kelimesi güzel, hoş, beğenilen anlamlarında sözün sıfatı olmuştur:

Müsülmânem dise bir kimse iy cân

Bu *mahbûb* pâk sözi söylerken ol cân

Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 5777.

2.5. Güzel (Meyve/Yemiş)

Mahbup kelimesi yiyecekler için de sıfat olarak kullanılabilir. Hz. Muhammed, miraca çıktığında ucu arşa çıkan yeşil yapraklı bir ağaç görür. Ağacın güzel, hoş, tatlı yemişleri asılı durmaktadır:

Yemişleri tururıdı mu'allak

Latîf ra'nâ vü hem *mahbûb* u ezrak

Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 4167.

2.6. Güzel (Varlık)

Mevhûb-ı Mahbûb'da Hz. Muhammed'in miraç gecesinde biniti olan Burak'ın yaratılışından bahsedilir. Allah onu yeşil yakuttan hoş, beğenilen, sevilen, arı duru, güzel bir şekilde yaratmıştır. Mahbup, güzel anlamıyla Burak'ın sıfatı olmuştur:

Yaratdı anı ez-yâkût-ı hadrâ

Latîf mergûb u hem *mahbûb* musaffâ

Şeyh Baba Yusuf Sivrihisarî, *Mevhûb-ı Mahbûb*, 3701.

Sonuç

Divan şiirinin yeni Eflatunculuk ve vahdetivücut felsefelerinden beslenen düşünce dünyası, şiirde maddi ve geçici olanın yerine soyut, kalıcı ve ideal olanın anlatılmasını gerektirmiştir. Bu düşünce dünyasında aşk, en dünyevi hâlinde bile vacibü'l-vücutun güzelliğine duyulan hayranlık ve yüce sevginin izlerini taşır. Aşk dünyasında cinsiyet değil, roller önemlidir. Sevgili ve âşığın cinsiyetinden çok, hâlleri ve vasıfları öne çıkarılır. Erkek de olsa kadın da olsa sevgilinin veya âşığın vasıfları hemen aynı ifade, benzetme ve re-

mizlerle ele alınır. Bu bakımdan divanlardaki sevgiliye cinsiyet tayin etmeye çalışmak doğru değildir.

Mahbup kelimesi sözlüklerde herhangi bir cinsiyetle ilişkilendirilmemiştir. Bu da kelimenin hem kadınlar hem de erkekler için kullanılabilildiğini göstermektedir. Kelimenin sözlüklerde “sevilen, çok sevilen, sevgili; güzel, hoş, tatlı, şirin, sevimli” anlamlarının yaygın olduğu görülmüştür. Bunların yanında “dilber, yar, dost; erkek sevgili” gibi anlamları da vardır. Sözlüklerdeki anlamlar birlikte değerlendirildiğinde sevgi duyulanın veya en sevilenin mahbup olduğu söylenebilir ki bu cinsiyetten bağımsızdır.

Mahbup kelimesi, dil bilgisi yönünden müzekker olsa da hem Arapçada müzekker ve müennesin farklı tasarrufları olması hem de Türkçede gramatikal cinsiyet bulunmaması nedeniyle doğrudan erkek cinsiyetiyle irtibatlandırılmaz. Mahbup, Türkçede diğer kelimeler gibi cinsiyet bildirmeyen, hem erkek hem de kadın için kullanılabilen bir kelimedir. Divan şiirinde mahbubun erkek, mahbubenin kadın sevgiliyi işaret ettiği iddiası metinlerle uyuşmamaktadır. Mahbup, birçok yerde açıkça kadınlar için kullanılmaktadır. Metinlerde vezin veya kafiye gerektirmediği sürece mahbube kelimesinin kullanımı pek tercih edilmemiştir. Bunun nedeni sevgilinin erkek olması değil, mahbubun hem erkek hem de kadın için kullanılabilir olmasıdır.

Mesnevilerde mahbup kelimesinin, sevgili anlamında erkek tarafından kadın için, kadın tarafından erkek için, erkek tarafından erkek için, insanların sevgilisi olarak Allah için, Allah’ın sevgilisi olarak Hz. Muhammed, diğer peygamberler ve din büyükleri için, insanların sevgilisi olarak toplumun önde gelenleri için; güzel/şirin/tatlı/hoş anlamında insan, çocuk, kadın, erkek, arkadaş, kul, iş, mekân, eser, hikâye, söz, meyve ve varlık için kullanıldığı verilen örneklerde açıkça görülmüştür. Bu kullanımlar, mahbubun hem isim hem de sıfat olarak belirli bir cinsiyet bildirmediğini göstermektedir. Ayrıca mahbup kelimesi, sıfat olduğunda insan isimleri dışındaki varlıklar için de kullanılabilir. bilmektedir.

Osmanlı toplumunun değer ve inanç sisteminin meşru görmediği ilişkilerin aleni yaşanması toplum tarafından hoş görülmemiştir (Gelibolulu Mustafa Ali, 1978, s. 59). Bu tür ilişkileri olanlar bir şekilde dile düşmüş ve kınanmıştır. Tezkireler ve Osmanlı dönemi kaynaklarında durumları belirtilmiş (Laffi, 2000, s. 443; Kınalızâde Hasan Çelebi, 2017, s. 279) veya tezkire yazarının tercihinine göre esere hiç alınmamıştır (Kaya, 1990, s. 275). Kendi durumunu yazdığı metinlerde alenileştirmeyi seçtiği düşünülen bir şairin bu ilişki biçimiyle ilgili kaynaklarda veriler bulunması gerekir. Dönemin meşru görmediği ilişkiler türlü şekillerde kayıtlara geçirilmişken estetik geleneğin gerekliliklerini yerine getiren şairlerin kullandıkları çok anlamlı ve katmanlı ifadeler

üzerinden kesin sonuçlara ulaşmak mümkün değildir (Şentürk, 2007, s. 368-369, 376-377). Hele mahbup kelimesini tek bir anlama indirgeyip kelimeyi kullanan her şairi eş cinsel ilan etmek vakıa ile örtüşmemektedir.

Bu veriler ışığında sadece mahbup kelimesine bakarak divan edebiyatı metinlerindeki ilişki biçimlerini ve sevgili tipini tayine kalkışmak son derece hatalıdır. Özellikle farklı yorumlar yapılması da mümkün olan çok anlamlı ve katmanlı metinlerde divan şairlerinin yazdığı diğer eserler ve onlarla ilgili biyografik bilgiler önem arz eder. Farklı kaynakların katkısıyla da metindeki ilişki biçimleri net olarak ortaya konamıyorsa bu durumda metin, divan şiirinin genel felsefesi doğrultusunda değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Ahmed Vefik Paşa. (1889). *Lehce-i Osmânî*. Dersaadet: Mahmûd Beg Matbaası.
- Akün, Ö. F. (2013). *Divan edebiyatı*. İsam Yayınları.
- Ali Seydi. (1911). *Resimli kamûs-ı Osmânî*. Matbaa ve Kütüphane-i Cihan.
- Aslan, Ü. (2010). Klâsik Türk şiirinde şâhid. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 1-28.
- Ayverdi, İ. (2005). *Asırlar boyu tarihî seyri içinde misallî büyük Türkçe sözlük* (Düz.: A. Topaloğlu; Yay. haz.: K. C. Bayar). Kubbealtı.
- Bâkî. (1994). *Bâkî dîvânı tenkitli basım* (Haz.: S. Küçük). Türk Dil Kurumu.
- Batislam, H. D. (2003). Divan şiirinde âşık, sevgili, rakip üçlüsü ve ölüm. *Folklor/ Edebiyat*, IX, 186-199.
- Cemâlî. (2016). *Hümâ vü Hümâyûn inceleme tenkitli metin tıpkıbasım* (Haz.: O. Horata). Harvard University.
- Ceyhan, Â. (2000). Süleyman Nahîfî'nin mevlidü'n-nebî mesnevîsi. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14, 89-141.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe sözlük*. Ötüken.
- Çavuşoğlu, M. (1986). Divan şiiri. *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II Divan Şiiri*, 415-416-417, 1-16.
- Çolak-Bostancı, G. ve Koç Keskin, N. (Güz 2013). Arapçadan alıntı müennes kelimelerin Türkiye Türkçesindeki tutunamamışlığı. *Dil Araştırmaları*, 13, 93-108.
- Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi.
- Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl el-Buhârî. (1987). *Sahîh-i Buhârî ve tercemesi* (Cilt 1) (Çev.: M. Sofuoğlu). Ötüken.
- Edirneli Nazmî. (2004). *Pend-nâme-i Nazmî* (Haz.: K. Altun). Laçın.
- Eflâtun. (1962). *Devlet*. Remzi Kitabevi.
- Eflâtun. (1997). *Phaidros*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Enderûnlu Fâzıl. (1945). *Hûbânnâme* (Haz.: E. Muhib). Yeni Şark Kitabevi.

- Enderûnlu Fâzıl. (2002). *Zenânnâme* (Haz.: N. Öztürk). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ertek Morkoç, Y. (2011). Klasik Türk edebiyatında kadın şairlere bir bakış. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 223-235.
- Fârâbî. (1997). *İdeal devlet* (Çev.: A. Arslan). Vadi.
- Fuzûlî. (2019). *Leylâ ve Mecnûn* (Haz.: A. Bilgin ve A. Kılınç). Kapı.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. (1978). *Görgü ve toplum kuralları üzerinde ziyafet sofraları* (Haz.: O. Ş. Gökyay). Tercüman Gazetesi.
- Hadot, P. (2016). *Plotinos ya da bakışın saflığı* (Çev.: Ö. Doğan). Doğu Batı.
- Hindoğlu, A. (1838). *Hazîne-yi lügât dictionnaire abrégé*. Marchand Libraire.
- Hüseyin Remzi. (1887). *Lügât-ı Remzî*. Matbaa-i Hüseyin Remzi.
- İhvân-ı Safâ. (2014). *Risâleler 3* (Çev.: H. İ. Şimşek ve Y. Atalık). Ayrıntı.
- Kaçar, M. (2007). Divan şiirinde erkek sevgili tipi ve şehrengizlerdeki erkek güzellere. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 37, 61-83.
- Kaya, İ. G. (1990). Dükaginzâde Taşlıcalı Yahyâ Beg’in şiirlerinde cinsellik. *Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları*, XIV, 273-281.
- Kılıç, C., ve Arslan, H. (2007). İslam düşüncesinde aşk metafiziği İbn Sînâ ve Mevlânâ’da aşk felsefeleri. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 2(4), 321-351.
- Kınalızâde Hasan Çelebi. (2017). *Tezkiretü’ş-şu’arâ* (Haz.: A. Sungurhan). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Lâmîî Çelebi. (2017). *Ferhâd ile Şîrîn* (Haz.: H. A. Esir). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Larendeli Hamdî. (2004). *Leylâ ile Mecnûn mesnevisinin Arap, Fars ve Türk edebiyatında ele alınış biçimi ve Larendeli Hamdî’nin eseri* (Haz.: B. S. Abdelmaksoud). Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Latîfî. (2000). *Tezkiretü’ş-şu’arâ ve tabsıratü’n-nuzamâ (inceleme-metin)* (Haz.: R. Canım). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Manisalı Câmî’î. (2017). *Muhabbet-nâme bir Vâmık ile Azrâ hikâyesi* (Haz.: M. E. Harmancı). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Mostarlı Ziyai. (2007). *Şeyh-i San’an mesnevisi* (Haz.: M. Gürgendereli). Kitabevi.
- Muhyiddin İbn Arabî. (2008). *Fütuhât-ı mekkiyye* (Cilt 8) (Çev.: E. Demirli). Litera.
- Mustafa bin Keskin. (2001). *Manzume-i Keskin* (Haz.: A. Kılıç). Laçın.
- Mürîdî. (2005). *Mürîdî ve pend-i ricâl mesnevîsi* (Haz.: A. Kılıç). Akademi Kitabevi.
- Niyâzî-i Kadîm. (2008). *Hallâc-ı Mansûr menâkıbnâmesi* (Haz.: M. Tatçı). H.
- Nef’î. (1993). *Nef’î divanı* (Haz.: M. Akkuş). Akçağ.

- Öztoprak, M. (2020). Yunus Emre'nin divanındaki peygamber anlayışı. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 20(1), 299-327.
- Pattabanoğlu, F. Z. (2016). Yeni Platonculuğun Fârâbî'nin aşk anlayışına etkileri. *Ekev Akademi Dergisi*, 65, 211-238.
- Raif Neced. (tarih yok). *Yeni resimli Türkçe kamus*. Yeni Şark Kütüphanesi.
- Redhouse, J. W. (1864). *Kitâb-ı müntahabât-ı lügât-i Osmaniyye*. Matbaa-i Âmire.
- Redhouse, J. W. (1987). *A Turkish and English lexicon*. Librairie Du Liban.
- Steingass, F. J. (1963). *A comprehensive Persian-English dictionary*. Routledge & Kegan Paul Limited .
- Şemseddin Sami. (1900). *Kamûs-ı Türkî*. İkdam Matbaası.
- Şenocak, A. (2007). *Arap dilinde erillik dişillik müzekker müennes*. Bilimadamı.
- Şentürk, A. A. (2002). *XVI. asra kadar Anadolu sahası mesnevîlerinde edebî tasvirler*. Kitabevi.
- Şentürk, A. A. (2007). Klasik şiir estetiği. T. S. Halman vd. (Ed.), *Türk Edebiyatı Tarihi* içinde (C 1, s. 361-402). Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Şeyh Baba Yusuf Sivrihisari. (2000). *Mevhûb-ı mahbûb* (Haz.: A. Kartal). Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı.
- Şeyh Gâlib. (1994). *Şeyh Gâlib divânı* (Haz.: M. Kalkışım). Akçağ.
- Şeyh Galib. (2003). *Hüsn ü Aşk* (Haz.: M. N. Doğan). Ötüken.
- Tanpınar, A. H. (1997). *19'uncu asır Türk edebiyatı tarihi*. Çağlayan Kitabevi.
- Tulum, M. (2011). *17. yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı*. Türk Dil Kurumu.
- Ûdî. (2017). *Mâcerâ-yı Mâh* (Haz.: F. S. Kutlar Oğuz). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Yunus Emre. (1997). *Yunus Emre divânı* (Haz.: M. Tatçı). Millî Eğitim Bakanlığı.
- Zenker, J. T. (1866). *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*. Wilhelm Engelmann Libraire-Editeur.

Extended Summary

Ottoman poetries world of thought which fed by the new Platonism and vahdetivücut philosophies, necessitated to express of the abstract, permanent and ideal instead of the material and temporary in poetry. In this world of thought, love carries the traces of admiration and supreme love for the beauty of the self-existent even in its most mundane state. In the world of love, roles are important, not gender. Rather than the gender of the lover and the beloved, their states and qualities are emphasized. The qualities of the lover and the beloved, whether male or female, are handled with almost the same expressions, similes and symbols. In this respect, it is not correct to try to assign a gender to the beloved in the divans.

In Ottoman poetry, the situations and emotions handled are at the level of perfection. Both sorrow, love and praise are expressed in an abstracted state of perfection. This has become the narrative technique and writing style of the period. Feelings such as loneliness, love, separation, longing have found expression in their complete and highest degrees. Phrases describing feelings and situations have created a unique staff. Regardless of who the addressee is, the longing has taken on the expression with its state that has attained this perfection level of expression. The longing and love of two lovers and the love and longing for a friend or patron are expressed in almost the same way of expression. It is possible to see this in private letters, odes, ghazals, naats, munacaats and masnavis. In many texts, the context is determined by the addressee. When we change the addressee, the purpose and meaning of the expressions change. We can easily adapt expressions of longing and love written in a poem for the Prophet to a beloved or friend. Expressions that look romantic when the interlocutor is a beloved; same expressions in a naat, sit in a religious and spiritual framework. When the same phrases are said for a friend, they express sincerity.

When we look at the meanings of the word *mahbup* in dictionaries, a few points draw attention. The word *mahbub* is not specific to any gender in dictionaries. The word has adapted to the language characteristics of Turkish and has become gender-free. Thus, it can be used for both genders. The word means “loved” in its broadest sense. Therefore, everyone or everything that is loved can be *mahbup*: prophets, religious elders, children, friends, food, etc. The common meaning of the word is “most loved, beloved”. The meaning of the word beloved, has brought meanings such as “cute, worthy of being loved, sweet, beautiful”. Since the loved one is always beautiful for the lover, the word *mahbup* has also come to mean “beautiful”. The catamite meaning of the word *mahbup* is not the common and dominant meaning. It is noteworthy that this meaning is seen especially in dictionaries written in the 19th century and later.

Nouns in the Arabic language are divided into three grammatical genders: masculine, feminine, and both masculine and feminine. In Arabic, masculine is root and feminine is branch. When it comes to the absolute use of a noun in Arabic, in other words, when it is not asked to indicate any gender or the sentence is wanted to be made simpler, the branch is returned to its root and the word is used as masculine. The same is true for cases where the gender of the entity is not clear. Although the names of

Allah and angels come in the masculine form, they do not indicate gender. The reason why these nouns are masculine is not because of the gender declaration, but because the masculine is grammatically original. Since it is the masculine essential, it also involves the feminine. Although the word *mahbup* is masculine in terms of grammar, it cannot be directly associated with the masculine gender because both masculine and feminine have different dispositions in Arabic and there is no grammatical gender in Turkish. *Mahbup*, like other words in Turkish, is a gender-neutral word that can be used for both men and women. The claim that the *mahbup* refers to the male beloved and *mahbube* indicates to the female beloved in the Ottoman poetry does not match with the texts. *Mahbup* is used explicitly for women in many places. The use of the word *mahbube* is not preferred in the texts unless it requires meter or rhyme. This is not because the beloved is a man, but because the *mahbup* is available to both men and women.

In masnavis it has been clearly seen in the examples given that the word *mahbub* used in the meaning of beloved from man for woman, from woman for man, from man for man, for Allah as the beloved of people, for Hz. Muhammad, other prophets and religious elders as the beloved of Allah, for the prominent people of the society as the beloved of the people; it is used for human, child, woman, man, friend, worshipper, job, place, work, story, word, fruit and existence in the sense of beautiful/cute/sweet/pleasant. These uses show that *mahbup* does not indicate a specific gender, both as a noun and an adjective. In addition, when the word *mahbup* is an adjective, it can also be used for entities other than human nouns.

In the light of these data, it is extremely wrong to try to determine the relationship types and the type of lover in the texts of Ottoman literature by only looking at the word *mahbup*. Other works written by Ottoman poets and biographical information about them are very important especially in polysemic and layered texts where different interpretations are possible. If the relationship forms in the text cannot be clearly revealed with the contribution of different sources, then the text should be evaluated in line with the general philosophy of Ottoman poetry.

